

Ιδεολογικός αντίλογος για τη γλώσσα

Του Σπύρου Α. Μοσχονά

Αναστάσιος-Φοίβος Χριστίδης, *Γλώσσα, Πολιτική, Πολιτισμός*. Αθήνα: Πόλις, 1999.
230 σελς.

Τα ζητήματα που «διαπραγματεύεται» σ' αυτό το βιβλίο ο καθηγητής γλωσσολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. Τάσος Χριστίδης είναι τα περισσότερα ζητήματα *γλωσσικής πολιτικής*, με την ευρεία έννοια του όρου: ο συγγραφέας δεν ασχολείται μόνο με όψεις του σχεδιασμού και της ρύθμισης του γλωσσο-εκπαιδευτικού καθεστώτος· ασχολείται και με την *έλλειψη* σχεδιασμού, με τη συνειδητή ή ασυνείδητη απουσία παρέμβασης, που συντελεί στη διατήρηση των υπάρχουσών σχέσεων γλωσσικής εξουσίας και ανισότητας. Αν αυτή η έλλειψη παρέμβασης ή, ακριβέστερα ίσως, αν ο *αμήχανος παρεμβατισμός* της πιο πρόσφατης μεταπολιτευτικής περιόδου, που σε ζητήματα γλωσσικά εξαντλείται, λ.χ., στην επαναφορά στα σχολεία «παλαιότερων μορφών της γλώσσας μας», χαρακτηρίζει την *κυρίαρχη γλωσσική ιδεολογία* στην Ελλάδα σήμερα, τα κείμενα αυτού του τόμου αρθρώνουν έναν αξιοπρόσεκτο ιδεολογικό αντίλογο, εν μέρει και επειδή είναι συνειδητά «παρεμβατικά», είναι δηλ. κείμενα πρωτοβουλίας. Ας σημειωθεί πως ο συγγραφέας δεν έχει συμπεριλάβει στον τόμο αυτό τα *γλωσσολογικά* του άρθρα της ίδιας περιόδου (της τελευταίας δεκαπενταετίας περίπου), άρθρα σημασιο-συντακτικά (για την υπόταξη, τη δείξη, τα μόρια της ελληνικής, τη μεταφορά κ.ά.), τα οποία έχουν επηρεάσει σημαντικά την εγχώρια επιστημονική βιβλιογραφία και έχουν αναμφίβολα συντελέσει στην «άνθιση» της νεότερης ελληνικής γλωσσολογίας.

Τα περισσότερα από τα «πολιτικά» αυτά κείμενα είναι, όπως αρμόζει στο είδος της παρέμβασης που υιοθετούν, επιφυλλιδογραφικά. Χωρίζονται σε τρία μέρη, που αντιστοιχούν χοντρικά στο τρίπτυχο του τίτλου, και αναφέρονται κριτικά, μεταξύ άλλων, σε στερεότυπες αντιλήψεις για την εξέλιξη της ελληνικής και την «καθαρότητα» της γλώσσας μας, στην «αθέμιτη κινδυνολογία» για την ελληνική, που παρουσιάζεται ως γλώσσα «ασθενής» δήθεν και «απειλούμενη», στη «γλωσσική μυθολογία» της ελληνικής ως γλώσσας «ανώτερης», «ενιαίας» και αδιάσπαστης, στην κίνηση για την επαναφορά της διδασκαλίας των αρχαίων, σε διάφορες προσπάθειες (γραμματικές, λεξικογραφικές, ιδεολογικές) ορισμού της «κοινής» γλώσσας (κυρίως του «αντίπαλου» καθηγητή γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γ. Μπαμπινιώτη), στην πολυγλωσσία, στον γλωσσικό αποκλεισμό των μειονοτήτων. Σε ορισμένα κείμενα διατυπώνονται νέες προτάσεις εκπαιδευτικής πολιτικής. Το δοκίμιο

«Γλωσσική εκπαίδευση και γλωσσικός αποκλεισμός», ένα από τα καλύτερα της συλλογής, επιχειρηματολογεί για το αυτονόητο: την ανάγκη διδασκαλίας της ελληνικής ως *δεύτερης* και όχι ως *μητρικής* γλώσσας σε αλλόγλωσσους, κάτι που η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική, για χρόνια αγκυλωμένη στην ιδεολογία της μονογλωσσίας, κατάφερε ν' αντιληφθεί μόλις τα τελευταία χρόνια.

Ορισμένα κείμενα χρειάζονταν ίσως κάποια αναθεώρηση προτού αναδημοσιευτούν εδώ. Ο αναγνώστης θα δυσκολευτεί να τα παρακολουθήσει, επειδή λείπουν στοιχεία της περίπτωσης στην οποία παρεμβαίνουν. Τέτοιο κείμενο είναι η Εισαγωγή στα πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου με θέμα «*Ισχυρές*» και «*ασθενείς*» γλώσσες στην *Ευρωπαϊκή Ένωση*, που οργάνωσε το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ, 1999), μια δίτομη συλλογή δοκιμίων για τον *γλωσσικό ηγεμονισμό*, με πολλές αξιόλογες εισηγήσεις ελλήνων και ξένων επιστημόνων· δύσκολα διαβάζονται οι περιλήψεις τόσων εισηγήσεων. Τέτοιο είναι και το κείμενο με το οποίο ο Χριστίδης ανταπαντά σε κριτικές των Χ. Κλαίρη και Η. Μήλλα, οι οποίοι απαντούν στην κριτική του στη *Γραμματική των Κλαίρη-Μπαμπινιώτη* — και των οποίων τα κείμενα, βέβαια, δεν αναδημοσιεύονται εδώ. Τέτοια και τα κείμενα «*διαλόγου*» με τους «*νεοελληνιστές της Αμερικής*».

Υπό μία έννοια όμως, όλα τα δοκίμια που περιλαμβάνονται σ' αυτόν τον τόμο είναι, για να δανειστούμε τη διάσημη φράση του Γκαίτε, κείμενα «*ορισμένης περιστάσεως*» — ακριβώς επειδή είναι κείμενα παρέμβασης, διαλόγου, πολεμικής.

Ως τέτοια, ως κείμενα «*περιστασιακά*» και «*παρεμβατικά*», τα δοκίμια του Χριστίδη για τη γλώσσα υιοθετούν τη στάση του *αντικαθαρισμού*, μια στάση κριτική απέναντι στις αντιλήψεις για την «*καθαρότητα*» της ελληνικής και τον «*ενιαίο*» χαρακτήρα της, που στιγματίζει την εθνικιστική υπερβολή της καθαριστικής πρακτικής. Το «*περιστασιακό*» γνώρισμα του αντικαθαρισμού (επειδή αποτελεί *αντίδραση* στις εκδηλώσεις του αντιπάλου, αφού αυτός οριστεί ως τέτοιος), είναι ακριβώς ότι εμφανίζεται πάντα με κάποια χρονική (τουλάχιστον) υστέρηση. Ο αναγνώστης που ενδιαφέρεται για μια, από θέση κύρους, υπεράσπιση του καθαρισμού, ας διαβάσει τις, προγενέστερες ασφαλώς, επιφυλλίδες του καθηγητή Γ. Μπαμπινιώτη (εκδ. Gutenberg, 1994). Επιπλέον, καθώς ο αντι-καθαρισμός εκδηλώνεται ως αντίθεση, αναμενόμενο είναι να παραγνωρίζει τις πρόδηλα θετικές όψεις του καθαρισμού, τις «*δημιουργικές*» του όψεις, όπως τη συμβολή του στη νεολογία, μέσω των μεταφραστικών δανείων που προτείνει για να μην «*αλλοιωθεί*» η φυσιογνωμία της γλώσσας από αναφομοίωτες ξένες λέξεις, ή τη συμβολή του στη διάδοση του κοινωνικού ιδεώδους της «*ενιαίας αγοράς*», το οποίο υπηρετεί, έστω και με τρόπο αντιφατικό (στο βαθμό που βασίζεται σε αναχρονιστικά πρότυπα), η καθαριστική αντίληψη της «*ενιαίας γλώσσας*».

Παρά τον «περιστασιακό» τους χαρακτήρα, τα κείμενα του Χριστίδη αναδεικνύουν μια αναγνωρίσιμη, εντελώς ξεχωριστή, προσωπική στάση, το ιδιαίτερο γνώρισμα της οποίας, κατά τη γνώμη μας, είναι η επιθυμία διαφοροποίησης *εξίσου* από την *ιδεολογία της ελληνικής μονογλωσσίας* (σε σχέση με την οποία ο Χριστίδης επανεισάγει στην ελληνική βιβλιογραφία τον εύστοχο όρο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη «γλωσσική μυθολογία»), αλλά και από τον «ρηχό κοσμοπολιτισμό» του *μεταμοντερνιστικού λόγου της «πολυ-πολιτισμικότητας»* — όπως ίσως θα το έθετε ο ίδιος.

Ο Χριστίδης επιχειρεί, από θέση κύρους, έναν αντίλογο στον εθνικιστικό λόγο περί γλώσσας, θέλοντας συγχρόνως ν' αποφύγει τις ιδεολογικές κοινοτοπίες του *πολιτισμικού φιλελευθερισμού*, ενός ρεύματος που, στο πεδίο της γλώσσας, επικαλείται καθολικές ανθρωπιστικές αρχές για ν' αναδείξει φιλελεύθερες ιδέες, στιγματίζει τις «γλωσσικές προκαταλήψεις», υπερασπίζεται τα «γλωσσικά δικαιώματα», επιδιώκει να περιορίσει τ' αρνητικά αποτελέσματα της γλωσσικής ισχύος, του γλωσσικού ηγεμονισμού και του εκπαιδευτικού αποκλεισμού και διακηρύσσει το σεβασμό στη γλωσσική ποικιλία και διαφορά. Στο ρεύμα αυτό, πάντως, αναμφίβολα εντάσσεται και ο δικός του αντίλογος για τη γλώσσα.